

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.11.17](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.17)

УДК 330.331.36

*О. В. Гончаренко,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6410-4966*

*Ю. В. Теслюк,
аспірант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-4855-7281*

ФУНКЦІОНАЛ БАЗИСНИХ ІНСТИТУТІВ ЕКОНОМІКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

*O. Honcharenko
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University
Yu. Teslyuk
Postgraduate student of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University*

FUNCTIONAL OF BASIC INSTITUTIONS IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION

У статті обґрунтовано функціонал базисних інститутів економіки в забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Аргументовано ключову роль базисних інститутів в реалізації інноваційного розвитку, саме вони детермінують всю сукупність інноваційних норм в єдиному механізмі інституціонального стимулювання. Встановлено, що в українських реаліях передумови досягнення інноваційних пріоритетів нівелюються відсутністю стратегічних орієнтирів інноваційного розвитку аграрної сфери та національної економіки, втраченою інституціональною спадковістю й нестабільністю формальних норм. Наявні базисні інститути не забезпечують умови для продукування і дифузії інновацій, а запровадження різних інфраструктурних елементів інноваційного спрямування не призвели в національній економіці та її аграрній сфері до позитивних зрушень.

Основними імперативами стимулюючого впливу визначено сприяння зростанню інноваційної активності господарюючих структур за допомогою приватних і державних інвестицій в капітал та формування чи вдосконалення інституціонального середовища, сприятливого до ефективної дії ринкових механізмів функціонування базисних інститутів в напрямі мінімізації бар'єрів для існування сприятливого середовища, розвитку конкуренції, динамічному розвитку виробництва і обміну базових ресурсів.

За результатами аналізу показників, динаміки й тенденцій глобальних індексів, які комплексно відображають дію правових норм, захист прав власності, конкурентність ринків, рівень корупції визначено ефективність базисних інститутів. Оцінка впливу

агрегованих параметрів інституціонального середовища інноваційного розвитку на динаміку ВВП на душу населення дозволила встановити, що за більшістю характеристик, які відображають стан і динаміку інституціонального середовища існує зворотній слабкий чи помірний зв'язок (окрім індексу верховенства права) з динамікою результуючого показника. Аргументовано, що діючі базисні інститути не справляють позитивного впливу на ключовий макроекономічний показник або такий вплив є надзвичайно слабким.

Теоретичні та методичні положення поглиблюють практичні засади інституціонального регулювання інноваційного процесу в агропромисловому виробництві.

The article substantiates the functionality of basic institutions of economics in ensuring the innovative development of agro-industrial production. The key role of basic institutions in the implementation of innovative development is argued, they determine the whole set of innovative norms in a single mechanism of institutional stimulation.

It is established that in the Ukrainian realities the preconditions for achieving innovation priorities are leveled by the lack of strategic guidelines for innovative development of the agricultural sector and the national economy, lost institutional heredity and instability of formal norms. The existing basic institutions do not provide conditions for the production and diffusion of innovations, and the introduction of various infrastructural elements of innovation has not led to positive changes in the national economy and its agricultural sector.

The main imperatives of stimulating influence are to promote the growth of innovative activity of economic structures through private and public investment in capital and the formation or improvement of the institutional environment conducive to the effective operation of market mechanisms of basic institutions to minimize barriers to a favorable environment, competition, dynamic development of production and exchange of basic resources.

According to the results of the analysis of indicators, dynamics and tendencies of global indices, which comprehensively reflect the effect of legal norms, protection of property rights, competitiveness of markets, the level of corruption, the effectiveness of basic institutions is determined. Assessing the impact of aggregate parameters of the institutional environment of innovation development on GDP dynamics per capita revealed that most of the characteristics that reflect the state and dynamics of the institutional environment have a weak or moderate inverse relationship (except for the rule of law index) with the dynamics of the result. It is argued that the existing basic institutions do not have a positive impact on a key macroeconomic indicator or such an impact is extremely weak.

Theoretical and methodological provisions deepen the practical principles of institutional regulation of the innovation process in agro-industrial production.

Ключові слова: *агропромислове виробництво; базисні інститути; інновація; інноваційний розвиток; інноваційна політика; інституціоналізація.*

Keywords: *agro-industrial production; basic institutes; innovation; innovative development; innovation policy; institutionalization.*

Постановка проблеми. В науковому дискурсі проблематика стимулювання економічного розвитку на інноваційних засадах залишається актуальною, хоча більшістю теоретичних шкіл аргументується його детермінованість розробкою і впровадженням інновацій, які прискорюють формування економіки знань, де інноваційні процеси та інноваційна діяльність є драйверами зростання продуктивності. Важливим є й характер та вид інновацій, які продукуються економікою та їх близькість до рівня світового технологічного розвитку. Наближеність до останнього дозволить перейти від імітування передових іноземних технологій, розробок і товарів до продукування власних інновацій, а тривале стабільне зростання обумовлює формування режиму створення принципово нових процесів і продуктів й радикальних інновацій, як для власного, так і для світового ринку.

Інноваційна політика, як переконає досвід розвинутих країн, реалізується переважно за допомогою загальних заходів з формування і розвитку базисних та інноваційних інститутів, створення сприятливого інвестиційного клімату та дієвих заходів організаційного сприяння. Складністю реалізації інноваційної політики є те, що вона носить переважно надбудовний характер. Якщо не працюють базисні інститути національної економіки і не реалізуються заходи фінансової, промислової, технологічної, наукової політики, то

більш складна інноваційна «надбудова» національної економіки майже не досяжна. Вона не має суттєвих шансів на успіх в умовах, якщо фіскальна система орієнтується на відбирання, а не стимулювання; державний сектор наукових та дослідних робіт і розробок прагне до «виживання» і самозабезпечення; приватна наука і новачі ігноруються; якщо домінує політика «дорогих грошей»; фінансово знекровлені виробничі структури; актуальні тільки короткострокові горизонти планування; нерозвинуті конкурентні відносини і гіпертрофовані або майже неіснуючі державний сектор в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і методологічних проблем реалізації інноваційного розвитку, його стимулювання та практичному інструментарію інституціонального регулювання розвитку інновацій в агропромисловому виробництві присвячено значний загаль наукових праць.

Дослідження інституціональних чинників інноваційної динаміки та їх обґрунтування здійснювався в працях представників різних наукових шкіл з використанням різноманітного методологічного інструментарію і в різних аспектах. Інноваційну проблематику поглиблено і розширено працями таких вітчизняних та закордонних вчених, як В. Геєць, В. Тарасевич, Д. Норт, І. Федулова, Дж. Ходжсон, Й. Шумпетер [1;5;7;9;10-11]. Питання інституціонального забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва в різних аспектах досліджували П. Саблук, М. Малік, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [2;4;6;8].

При значному різноманітті наукової літератури, присвяченій різним аспектам інноваційної проблематики, залишаються недостатньо вивченими й дискусійними питання формування інноваційного середовища й інфраструктури агропромислового виробництва, інституціональне регулювання інноваційного процесу в галузі й обґрунтування підходів до забезпечення принципу інституціональної системності в реалізації управлінських впливів при стимулюванні інноваційного розвитку агропромислового виробництва. Зазначене зумовлює подальше вивчення інноваційної проблематики та інституціонального забезпечення інноваційного розвитку аграрної сфери.

Формування цілей статті. Метою даної статті є обґрунтування функціоналу базисних інститутів економіки в забезпеченні інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існуюче інституціональне та інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку не орієнтоване на активізацію інноваційного розвитку, як в аграрній сфері, так і в національній економіці взагалі. Найголовнішим проблемним аспектом на даному шляху є стан і дієвість базисних інститутів економіки, які не забезпечують відповідні умови для продукування і поширення інновацій. В даному аспекті запровадження різних інфраструктурних елементів, які орієнтуються на інноваційний процес та розвиток не призведе у вітчизняній економіці та її аграрній сфері до суттєвих позитивних змін і зрушень. Опосередковано оцінити ефективність і дієвість базисних інститутів в економіці дозволяють в деякій мірі глобальні індекси, які найбільш комплексно відображають дію правових норм, конкурентність ринків, захист прав власності, рівень корупції (табл.1). Наведена в таблиці інформація вказує на погіршення ситуації в сфері боротьби з корупцією (127 позиція у 2019 р.), конкурентоспроможністю (85 позиція у 2019 р. проти 76 у 2015 р.), глобальним інноваційним індексом (47 позиція у 2019 р. проти 43 у 2018 р.). За іншими міжнародними рейтингами спостерігаються стабільно низькі і, в окремих випадках, середні місця в кінці світового рейтингу або несуттєве підвищення, як для економіки, де на державному рівні вже багато років декларується імперативність інноваційного зростання.

Таблиця 1.
Показники глобальних індексів для національної економіки

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Глобальний інноваційний індекс	36,26	36,5	35,72	37,62	38,5	37,4
Рейтинг України за глобальним інноваційним індексом	63	64	56	50	43	47
Індекс глобальної конкурентоспроможності	4,05	4,14	4,03	4,0	57*	57*
Рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності	84	76	79	85	83	85
Індекс економічної свободи	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9	52,3
Рейтинг України за індексом економічної свободи	155	162	162	166	150	147
Індекс сприйняття корупції	26	27	29	30	32	30
Рейтинг України за індексом сприйняття корупції	141	132	133	130	119	127
Міжнародний індекс захисту прав власності	4,3	3,9	3,9	3,4	4,3	4,4
Рейтинг України за міжнародним індексом захисту прав власності	88	111	115	123	110	109
Індекс верховенства права	0,47	0,48	0,49	0,5	0,5	0,5
Рейтинг України за індексом верховенства права	68	70	78	77	77	77

* - зміна методики розрахунку

Джерело: [3]

Оцінити вплив агрегованих параметрів інституціонального середовища інноваційного розвитку на динаміку такого показника як ВВП на душу населення, що мав би зростати при покращенні перспектив інноваційного розвитку, можна за допомогою кореляційного аналізу (табл.2) з використанням коефіцієнту рангової кореляції Спірмена:

$$r_{x/y} = 1 - \frac{6 \cdot \sum_{i=1}^N d_i^2}{n \cdot (n^2 - 1)}, \quad (1)$$

де d_i^2 – квадрат різниці рангів, n – кількість спостережень.

Для перевірки значущості коефіцієнта рангової кореляції Спірмена при $n > 9$ можна скористатися критерієм Стюдента (як для звичайного коефіцієнта парної кореляції). На основі t-критерію і оцінки стандартної похибки будуються інтервали довіри для параметрів та визначається характер зв'язку (табл. 2). Проведені розрахунки свідчать, що за більшістю індексів, які характеризують стан і динаміку інституціонального середовища, детермінованого базисними інститутами існує зворотній слабкий або помірний зв'язок (за виключенням індексу верховенства права) з динамікою середньодушового ВВП.

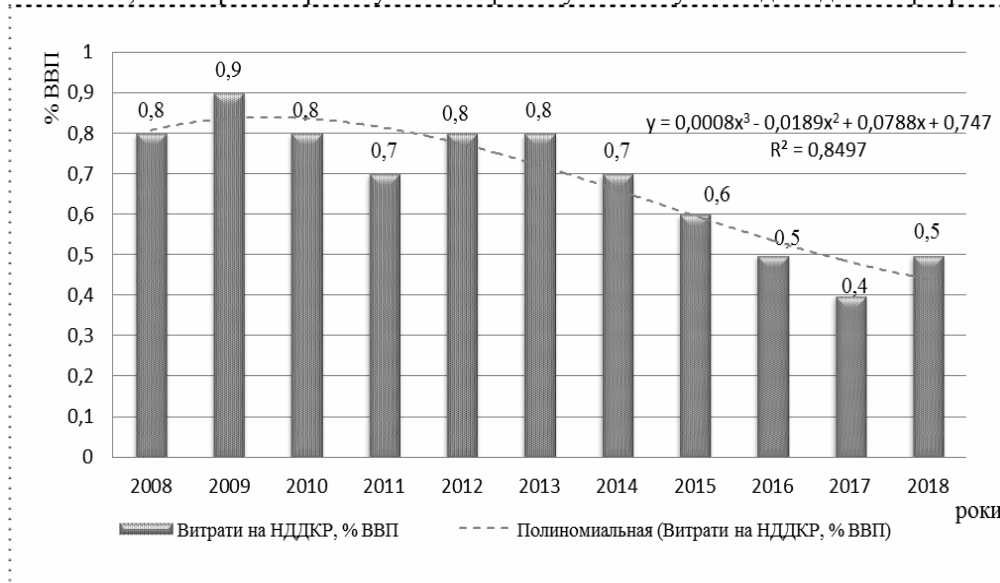
Таблиця 2.
Результати кореляційного аналізу параметрів інституціонального середовища

Показник	r	t _{розрах}	Характер зв'язку
Вплив глобального інноваційного індексу на середньодушовий ВВП	-0,067	-0,188982	зворотній слабкий
Вплив індексу глобальної конкурентоспроможності на середньодушовий ВВП	-0,536	-1,794446	зворотній помірний
Вплив індексу економічної свободи на середньодушовий ВВП	-0,248	-0,725578	зворотній слабкий
Вплив індексу сприйняття корупції на середньодушовий ВВП	-0,248	-0,725578	зворотній слабкий
Вплив міжнародного індексу захисту прав власності на середньодушовий ВВП	0,488	1,580836	прямий помірний
Вплив індексу верховенства права на середньодушовий ВВП	-0,2	-0,57735	зворотній слабкий

Джерело: розрахунки авторів

Можна констатувати, що діючі базисні інститути національної економіки не справляють позитивного впливу на ключовий макроекономічний показник (зростання середньодушового ВВП мало б виступити непрямим свідченням інноваційного зростання) або такий вплив є надзвичайно слабким.

Про невідповідність якості інноваційних інституцій стратегічним орієнтирам свідчить і динаміка показника частки ВВП, яка в країні спрямовується на фінансування наукових досліджень і розробок (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка питомої ваги витрат на НДДКР в Україні, % ВВП

Джерело: розраховано за [3]

На даному етапі фундаментальних досліджень в інноваційному процесі жодна країна не обходиться без фінансової підтримки держави і бюджетного фінансування, але не так багато національних економік, де ці витрати є нижчими. Як свідчать дані рис.1 витрати на НДДКР в Україні за весь період 2008-2018 рр. не перевищили 1%. Наведену динаміку витрат характеризує поліном третього ступеня, що свідчить про безперспективність прогнозування таких фінансових вкладень і фактичну відсутність їх позитивного впливу на зростання доданої вартості в національній економіці.

При обґрунтуванні напрямів змін базисних інститутів важливо враховувати, що досягнення індикаторів зростання якості базисних інститутів та їх позитивного впливу на передумови інноваційного зростання вочевидь не досягне в короткостроковому періоді. Разом з тим, розмежування інституціональних змін, які орієнтовані на інноваційний розвиток і виділення серед них короткострокових, середньострокових і довгострокових сприятиме швидшому досягненню ключових індикаторів інституціональної ефективності.

Так на першому етапі важливим вбачається досягнення концентрації ресурсів та інституціонального регулювання на реалізації переходу від декларування до інституціонального забезпечення інноваційного шляху розвитку; стимулювання розробок у сфері передових технологій; запровадження стимулів і політики залучення іноземних інвестицій; запровадження радикальних антикорупційних заходів з усуненням імунітету посадових осіб; реалізація процедур дотримання законів й застосування жорстких санкційних механізмів; спрощення бюрократичних процедур; розробка прозорої системи оподаткування з низькими для інноваційної діяльності ставками податків; реформування сфери освіти в напрямі тісної взаємодії і співпраці освіти, науки та бізнесу.

Індикаторами реалізації модернізаційних змін в стані базисних інститутів у середньостроковій перспективі можуть стати: перехід до інноваційного етапу розвитку; поширення і підтримка виробництва продукції з високою якістю; диверсифікація структури національної економіки; пріоритетність і дієвість соціально орієнтованої політики держави; прийняття і реалізація антикорупційних заходів, поширення громадського контролю щодо дотримання посадовими особами етичних норм та стандартів; значне спрощення бюрократичних перепон і запровадження елементів електронного урядування; пільги для підприємств; зростання якості освітніх послуг та автономія вузів; невідворотність покарання за правопорушення; поширення використання технічних засобів контролю.

Довгостроковий напрям інституціональних реформ має забезпечити їх ефективність в реалізації інноваційного розвитку; відкритості та диверсифікації національної економіки; дотриманні антикорупційного законодавства, домінування в державі нетерпимості до корупції, використання технічних засобів контролю; впровадження системи електронного уряду; реалізація високої якості освітніх послуг; тісна взаємодія освіти, науки і бізнесу; реалізації прав та свобод громадян.

Оцінка наявного стану і визначення якості базисних інститутів економіки та їх здатності відповідати умовам інноваційного розвитку доводить необхідність їх модернізації. Напрями модернізаційних перетворень мають стосуватись усієї існуючої сукупності інститутів, які прямо чи опосередковано пов'язані з перспективами формування сприятливого середовища для забезпечення інноваційного процесу в національній економіці та агропромисловому виробництві.

Спрямування базисних інститутів на інноваційне зростання є ключовою умовою започаткування інноваційного процесу, але ж його реалізація потребує узгодженого впливу всього інституціонального механізму, який поєднує інституції і інститути всіх рівнів. Тобто, важливою є узгоджена дія всіх наявних елементів інституціонального забезпечення для формування інноваційного середовища, сприятливого для продукування й дифузії інновацій та підтримки безперервності інноваційного процесу.

Висновки з даного дослідження. В реалізації інноваційного розвитку ключова роль належить базисним інститутам, які поєднують всю сукупність діючих інноваційних норм в єдиному процесі інституціонального стимулювання. Основними імперативами стимулюючого впливу є сприяння зростанню інноваційної активності товаровиробників за допомогою приватних та державних інвестицій та формування або вдосконалення інституціонального середовища, сприятливого до ефективної дії ринкових засад функціонування базисних інститутів економіки в напрямку мінімізації бар'єрів для формування сприятливого економічного середовища, конкуренції, динамічного розвитку виробництва і обміну ресурсів.

Інноваційна політика має надбудовний характер, а її реалізація обумовлена дієвістю базисних інститутів економіки. В українських реаліях досягнення інноваційних пріоритетів нівелюється відсутністю стратегічного регламентування інноваційного розвитку аграрної сфери та національної економіки, фактично втраченою інституціональною спадковістю та нестабільністю формальних норм. Базисні інститути національної економіки не забезпечують належних умов для продукування і дифузії інновацій, а запровадження різноманітних інфраструктурних елементів, які орієнтовані на підтримку інноваційного процесу не призвели до позитивних зрушень.

Оцінка впливу агрегованих параметрів інституціонального середовища інноваційного розвитку на динаміку ВВП на душу населення доводить, що за більшістю характеристик, які відображають стан і динаміку інституціонального середовища на рівні базисних інститутів існує зворотній слабкий чи помірний зв'язок (окрім індексу верховенства права) з динамікою середньодушового ВВП. Відтак, діючі базисні інститути не справляють позитивного впливу на результуючий показник або такий вплив є надзвичайно слабким.

Список літератури.

1. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь ; [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. К. : НАН України, 2015. - 336 с.
2. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан. *Економіка АПК*. 2013. - № 4. С.86-92.
3. Мироя и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги. Мировой Атлас Данных. – Режим доступу : <https://knoema.ru/atlas/ranks>
4. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
5. Тарасевич В.Н. О синергетике инноваций. *Бюллетень міжнародного нобелівського економічного форуму*. 2008. № 1. Д.:Вид-во ДУЕП. С. 224-232.
6. Федуллова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С.28-45.
7. Федуллова І. В. Підходи до оцінки рівня готовності підприємства щодо інноваційного розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 124/125. С. 36–40.
8. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О.Прокопенко. *Економіка України*. 2013. № 8 (261). – С.64-76.
9. Denzau, A., North, D. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? *Kyklos*. 1994. Vol. 47. - № 1. - P. 3-31.
10. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics. *Journal of Economic Literature*. 1998. Vol. 36. № 1. P. 166-192.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. - М. : ЭКСМО, 2007. - 864 с.

References.

1. Heyets, V.M. (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020* [Innovative Ukraine 2020], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
2. Malik, M.U. Shpikyliak, O.G. and Lyzan O.Y. (2013), “Institutes and institutions in the development of integration processes in agriculture”, *Ekonomika APK*, vol. 4, pp.86-92.
3. Knoema (2020), “World and regional statistics, national data, maps, rankings”, available at: <https://knoema.com/atlas> (Accessed 10 Nov 2020).
4. Sabluk, P.T. Shpikuliak, O.G. and Kurilo, L.I. (2010), *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi:instutusionalnii aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNZ IAE, Kyiv, Ukraine.
5. Tarasevich, V. (2008), “About the synergy of innovation”, *Bulletin of the International Nobel Economic Forum*, vol.1, pp.224-232.
6. Fedulova, L. (2013), “Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern”, *Ekonomichna teoria*, vol. 2, pp.28-45.
7. Fedulova, I. (2011), “Approaches to assess the level of preparedness of the enterprise on innovative development”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka*, vol. 124/125, pp. 36-40.
8. Shybravska, O.V. and Prokopenko, K.O. (2013), “Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 64-76.
9. Denzau, A. and North, D. (1994), “Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?”, *Kyklos*, vol. 47, no 1, pp. 3-31.
10. Hodgson, G. M. (1998), “The Approach of Institutional Economics”, *Journal of Economic Literature*, vol. 36, no 1, pp. 166-192.
11. Schumpeter, J. (2007), *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy], Eksmo, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2020 р.